Κατασκευή

Η έννοια της κατασκευής στην ψυχανάλυση είναι μια **πληθυντική έννοια**, σήμερα. Εκτός από την κατασκευή, ως μια παρέμβαση τεχνικής, σε μια στιγμή της θεραπείας, μέσα από την εξέλιξη της ψυχανάλυσης αναδύθηκαν σιγά-σιγά και άλλες διαστάσεις της έννοιας της κατασκευής ή οικοδόμησης : Λόγου χάρη, κατασκευή του ψυχαναλυτικού χώρου, συν-κατασκευή ή συν-οικοδόμηση του ψυχαναλυτικού πλαισίου. Κατασκευή της ψυχικής πραγματικότητας του ασθενούς ή κατασκευή, οικοδόμηση σεξουαλικών θεωριών, αλλά και κατασκευή της θεωρίας του ψυχαναλυτή. Επίσης, συνεχής κατασκευή των ψυχικών σχηματισμών ως αντίδραση στην εργασία του αρνητικού, για να μη μιλήσω για τις αφηγηματικές κατασκευές ή την κατασκευή αφηγήματος, κλπ.

Παραμένει το γεγονός ότι ο Φρόιντ μίλησε για πρώτη φορά για κατασκευή, και μάλιστα στον «Άνθρωπο των Λύκων», έργο στο οποίο ο Φρόιντ για πρώτη φορά αναφέρει ότι **η ανάκληση στη μνήμη είναι ανέφικτη** και παραδέχεται ότι το μοντέλο του της μνήμης είναι προβληματικό, ώστε μια κατασκευή ή ανακατασκευή να είναι αναγκαία για να ανακτηθεί το τι σημάδεψε την παιδική ηλικία του ασθενούς του και κατά προέκταση αυτού του τύπου των ασθενών.

Στο σημείο αυτό, η έννοια της κατασκευής είναι μια πρώτη απάντηση σε αυτό που αποτέλεσε ίσως την πιο μεγάλη **θεραπευτική αποτυχία** του Φρόιντ, που τον κατέτρεχε για πολλά χρόνια. Αυτή η αποτυχία είναι μια από τις αιτίες για τις θεωρητικές αναδομήσεις της δεύτερης τοπικής, που έφτασαν σε μια τελική απαισιόδοξη διατύπωση (υπό την επήρεια όμως και μιας άλλης θεραπείας, του Sandor Ferenczi αυτή τη φορά) στο έργο του-διαθήκη «Ανάλυση με τέλος…ανάλυσης χωρίς τέλος».

Τρεις μόλις μήνες! μετά την «Ανάλυση με τέλος…ανάλυσης χωρίς τέλος» (Σεπτέμβριος 1937) ο Φρόιντ έγραψε το «Κατασκευή στην Ψυχανάλυση», έργο που ανατρέπει με μία έννοια την «Ανάλυση με τέλος, ανάλυση χωρίς τέλος». Θα έλεγα πως αφενός συντελείται ένα **επιστημολογικό άλμα** μιας πιο γενικής ισχύος και αφετέρου κάποιες επιμέρους **ανατροπές**. Το γενικότερο ζήτημα που προκύπτει είναι ότι με το παράδειγμα της κατασκευής, αλλάζει η γενική ιδέα που είχαμε για την ψυχαναλυτική θεραπεία: Δεν πρόκειται πλέον για μια αποκωδικοποίηση του ασυνειδήτου του ασθενούς, που επιτελείται από έναν επαΐοντα που γνωρίζει τον κώδικα και αποκωδικοποιεί ένα «κείμενο» μιας ήδη υπάρχουσας δομής, αλλά

πρόκειται για οικοδόμηση νέων δεσμών. Ανάλυση είναι ανα-λύω, λύω εις τα εξ ων συνετέθει, ενώ κατασκευάζω είναι οικοδομώ νέους δεσμούς. Ο ψυχαναλυτής από θεατής που παρατηρεί τη δραματουργία μετατρέπεται σε δρώντα παίκτη της δραματουργίας (Μητροσύλης, 1997).

Ο Green λέει ότι η κατασκευή έχει το προτέρημα να ομολογεί ότι είναι το προϊόν της φαντασίας του ψυχαναλυτή. Το δράμα διαδραματίζεται μέσα στην αναλυτική συνθήκη. Γι' αυτό και ο Φρόιντ μίλησε για δυο σκηνές στις οποίες λαμβάνει χώρα η ανάλυση, ενώ μέχρι τότε κυριαρχούσε η εικόνα της άλλης σκηνής (του ασυνειδήτου). Βλέπουμε πως ήδη στον Φρόιντ προαναγγέλεται ο Winnicott και η σύγχρονη ψυχανάλυση.

Οι επιμέρους ανατροπές δεν είναι λιγότερο αξιοσημείωτες:

α) Το πρώτο σημείο είναι ότι η έννοια της κατασκευής είναι κατά κάποιο τρόπο η απάντηση του Φρόιντ στην **αμοιβαία ανάλυση του Ferenczi**.

β) Το δεύτερο σημείο αφορά **την τεχνική, από μια πιο στενή άποψη**. Δεν συνιστά ακριβώς ανατροπή, ο Φρόιντ δεν αντικαθιστά την ερμηνεία με την κατασκευή, αλλά προσδίδει στην κατασκευή ένα καθεστώς θεωρητικά και πρακτικά συγκρίσιμο με το αντίστοιχο της ερμηνείας (την Deutung), δείχνοντας μάλιστα να την προτιμά. Η κατασκευή διαφέρει από την ερμηνεία, κυρίως αναφορικά με το εύρος του υλικού που συναθροίζεται. Η ερμηνεία αφορά ένα σημείο που εμφανίζεται στη συνεδρία, ενώ η κατασκευή αφορά ένα τμήμα ξεχασμένης ιστορίας και καλύπτει κενά του παρελθόντος.

γ) Το τρίτο σημείο είναι ότι μια κατασκευή δεν έχει αξία αφ' εαυτής, αλλά κυρίως για το αίσθημα αλήθειας που αφήνει. Δηλαδή οριακά, όπως σημειώνει ο Botella (2005), ο Φρόιντ αυτό που εισήγαγε στην ψυχανάλυση με αυτό το κείμενο δεν είναι τόσο η έννοια της κατασκευής, αλλά **η έννοια της πεποίθησης**, ως έννοια της βεβαιότητας για μια αλήθεια. «Από θεραπευτική άποψη, η πεποίθηση είχε το ίδιο αποτέλεσμα με την ανάκληση μιας απωθημένης ανάμνησης», λέει ο Φρόιντ, γεγονός που σημαίνει μια προσπάθεια να λύσει το δίλημμα «ανάκληση της μνήμης-μη ανάκληση της μνήμης» ή ακόμα την εισαγωγή στην ψυχανάλυση μιας καινούργιας θεώρησης για τη μνήμη.

Ο Φρόιντ αναφέρει ένα απροσδόκητο κλινικό γεγονός : μία κατασκευή ιδιαίτερα εύστοχη, προκαλεί - ως απάντηση- στον ασθενή ένα μνημονικό φαινόμενο οιονεί ψευδαισθητικό (πολύ καθαρό), σε όνειρο ή και σε κατάσταση εγρήγορσης, το οποίο βάζει σε εικόνες όχι τη σκηνή που κατασκευάστηκε, αλλά το περίγυρό της, δια

της μετάθεσης λόγω εγγύτητας. Κατά συνέπεια, αυτό που «θυμάται» ο ασθενής και κατά συνέπεια υποκειμενοποιεί, είναι αυτή η λίγο παραμορφωμένη αλήθεια του παρελθόντος. Και εδώ είναι που ο Φρόιντ οδηγείται σε μια άλλη μεγάλη ανατροπή: **Κάθε ψευδαίσθηση και κατ' επέκταση κάθε όνειρο, πρέπει να εμπεριέχει ένα στοιχείο ιστορικής αλήθειας**, γεγονός που οδηγεί σε μια διόρθωση της θεωρίας του για την ψύχωση: η ψύχωση δεν προκύπτει, όπως νόμιζε, από αποεπένδυση ενός τομέα της πραγματικότητας –πραγμάτωση μιας ασυνείδητης επιθυμίας-, αλλά από αποεπένδυση της πραγματικότητας –επιστροφή μιας ιστορικής αλήθειας, παραμορφωμένης από τη λογοκρισία και την ασυνείδητη επιθυμία.

δ) Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Φρόιντ απελευθερώνει την ψυχανάλυση από τη στενότητα της άποψης μιας μνήμης αποτελούμενης μόνο από μνημονικά ίχνη αναπαραστατικής τάξεως. Το παρελθόν, αυτό που συνέβη σε ένα χρονικό σημείο που το παιδί δεν έχει ακόμα την κτήση της γλώσσας ή «αυτά που είδε και άκουσε χωρίς να καταλαβαίνει», μπορούν να επανέλθουν στις ψευδαισθήσεις, στο έκδηλο περιεχόμενο των ονείρων, στο παραλήρημα, όχι ακριβώς υπό τη μορφή της υλικής αλήθειας, αλλά της ιστορικής αλήθειας. Προαναγγέλλεται έτσι η έννοια της **αμνησιακής** μνήμης (Green, 2000), μνήμης χωρίς αναμνήσεις. Η έννοια της ιστορικής αλήθειας έχει ένα κοινό ιστορικό με την έννοια του τραύματος. Πρώτα υπήρξε μια πραγματική θεώρηση, συνδεδεμένη με τα πραγματικά συμβάντα, πραγματικότητα της αλήθειας (κάτι που αντιστοιχεί στην υλική αλήθεια) και μετά η ιστορική αλήθεια (φαντασία ή πραγματική εμπειρία, δεν έχει σημασία). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με το τραύμα: πρώτα υπήρξε η πραγματική αποπλάνηση, μετά η φαντασιωτική και τέλος, στο «Μωυσή και Μονοθεϊσμό», τα αρνητικά τραύματα, μη ανακλήσιμα, μη παρατηρήσιμα, μη απωθημένα, κράτος εν κράτει στον ψυχισμό του ατόμου. Εδώ προαναγγέλεται η θεώρηση του Winnicott (1989) για το φόβο της κατάρρευσης.

Συνέπειες για την τεχνική

Οι ανατροπές, που προείπα, έχουν ως προέκταση τους την πολύ σημαντική –από τεχνικής άποψης- ιδέα του Φρόιντ, που είναι η εξής: υπάρχει μια βαθιά αναλογία μεταξύ της **παραληρηματικής κατασκευής** που, όπως ξέρουμε, σκοπό έχει να εξηγήσει και να γιατρέψει και **τις κατασκευές του ψυχαναλυτή**, που έχουν τον ίδιο σκοπό. Στη μια περίπτωση πρόκειται για μια ενδοψυχική ασυνείδητη διεργασία, στην άλλη πρόκειται για μια διαψυχική διεργασία. Στην παραληρηματική κατασκευή και

στο όνειρο επιστρέφει παραμορφωμένη μια ιστορική αλήθεια, που δεν γίνεται να αναπαρασταθεί διαφορετικά. Κάτι που συνέβη, αλλά δεν έχει ακόμα βιωθεί ή κάτι που είναι εν δυνάμει ή κάτι που ήταν σε στάδιο αντιληπτικών ιχνών, βρίσκει ένα τρόπο να «αναπαρασταθεί» δια της κατασκευής και άρα να υποκειμενοποιηθεί. Πώς ο ασθενής υποδέχεται την κατασκευή του αναλυτή: υπάρχει σωστή ή όχι σωστή κατασκευή;

Είπαμε ότι η **ερμηνεία** είναι πιο κοντά στο υλικό της συνεδρίας, πιο οριοθετημένη, πιο διακριτική. Η ερμηνεία είναι, ούτως ειπείν, ισόμορφη με ένα σύμπτωμα, με ένα lapsus, με ένα ευφυολόγημα, ενώ η **κατασκευή** είναι σαν μια αλληγορία/μεταφορά ολόκληρης της ψυχαναλυτικής θεραπείας ως ταυτισιακή κατασκευή (Donnet, 1995). Ως τέτοια (μακροσκελής παρέμβαση, όπως του Φρόιντ) απομακρύνει τη μεταβίβαση, γίνεται λίγο αφηρημένη, λίγο θεωρητική. Γι' αυτό και από στενά τεχνική άποψη μπορεί να έχει το μειονέκτημα του **διανοητισμού**, με την τάση –όπως ο Winnicott το έδειξε, του αναλυτή να εφαρμόζει τη θεωρία, σε αντίθεση με τη χρήση της **σιωπηλής κατασκευής** (Bertrant, 2008) Αυτή η τελευταία μένει στο μυαλό του ψυχαναλυτή και είτε τον βοηθά να παραμένει ζωντανός στη σκέψη, είτε διακοινωνούνται κάποιες ερμηνείες που απορρέουν από αυτήν.

Όμως, αυτό που είναι τελείως επίκαιρο και σήμερα, είναι ότι το ζήτημα της ορθότητας ή όχι της κατασκευής δεν τίθεται σε πρώτο πλάνο, διότι το σημαντικό είναι, σύμφωνα με την έκφραση του Green (1990), το πόσο **γενεσιουργός συνειρμών** είναι η κατασκευή. Επίσης, μια δεύτερη σημαντική έννοια είναι η διαδικασία **συνκατασκευής** (Press, 2005) με τον αναλυόμενο, όπου το σύστημα δοκιμής-αποτυχίας τίθεται σε λειτουργία. Η επαναδιατύπωση και η διόρθωση είναι μέρος του προγράμματος με αποτέλεσμα στην ουσία να πρόκειται για μια μείωση της ασυμμετρίας ψυχαναλυτή-ασθενούς. Οι χώροι εργασίας τους πλησιάζουν, δυο πεδία παιχνιδιού (για να μιλήσω, όπως ο Winnicott) αλληλοεπικαλύπτονται και ίσως η προϋπόθεση για να λειτουργήσει η δυάδα είναι ο αναλυτής να έχει ανεκτικότητα στη σχετική διαφορετικότητα, δυσαρμονία, που έχει με τον αναλυόμενό του, που στο βάθος μάλλον σημαίνει να μην είναι πολύ απειλών-απειλούμενος αναφορικά με την παρείσφρυση-εγκατάλειψη.

Η συνκατασκευή γίνεται διά μέσου της διεργασίας των λαθών συντονισμού, μεταξύ αυτού που εκφράζει ο αναλυόμενος και αυτού που ακούει ο αναλυτής, μιας κοινής εργασίας πάνω στη σύγχυση των γλωσσών του κάθε ψυχαναλυτικού ζεύγους. Είναι λίγο μια κίνηση πήγαινε-έλα, στην οποία οι αστοχίες και ο τρόπος που

αντιμετωπίζονται από το ζεύγος έχουν περισσότερη σημασία από τις επιτυχίες. Κατά τον Winnicott οι αστοχίες δεν είναι δυνατόν να αποφευχθούν. Έρχονται κάποιες στιγμές, όπου ο αναλυτής έχει το συναίσθημα –πάντα προσωρινό- ότι επιτέλους συνέλαβε στο μυαλό του κάτι σημαντικό από το διακύβευμα της ανάλυσης ή από την αλήθεια του ασθενούς του. Και τότε είναι σα να του λέει: σε αναγνώρισα μέσα μου, ιδού τι είδα. Τότε το τραύμα από την αποκάλυψη αυτή μπορεί να γίνει ανεκτό από τον αναλυόμενο, διότι θα αισθανθεί αναγνωρισμένος, θα αισθανθεί ότι επιτέλους υπάρχει στο βλέμμα που εκφράζει το στόμα του ψυχαναλυτή.(Press, 2005)

Βλέπουμε πόσο μακριά είμαστε από το μοντέλο ψυχαναλυτή-καθρέπτη.

Βιβλιογραφία

Bertrand, M. (2008). Rapport au 68e Congrès des Psychanalystes de langue française. *Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris*.

Botella, C. (2005). Les niveaux de mémoire et de vérité: leur interprétation. *Psychanalyse en Europe, 59*, 37-43.

Donnet, J. L. (1995). *Le divan bien temperé*. Paris: PUF.

Green, A. (1990). *Η ιδιωτική τρέλα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης, 2002.

Green, A. (2000). *Le temps éclaté*. Paris: Ed. Minuit.

Μητροσύλης, Σ. (1997). Η κατασκευή του αναλυτικού αντικειμένου. *Εκ των Υστέρων, 1*, 19-29.

Press, J. (2005). Construction, interpretation et confusion de langues. *Psychanalyse en Europe, 59*, 55-63.

Winnicott, D. W. (1989). *La craine de l'effondrement et autres situations cliniques*. Paris: Gallimard.